

УДК 340.134:165.023.2

Е. У. Прус

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРАВОЗАСТОСОВЧИХ ПОМИЛОК

Там, де є місце діяльності людини, тим паче суб'єкта застосування права, необхідною умовою належного або відповідного здійснення такої діяльності є визначення методів, прийомів, способів та засобів, якими той чи інший суб'єкт керується для досягнення ним поставленої мети. Методика усунення та подолання помилок у застосуванні права, а також ліквідації причин виникнення помилок складається не лише із перерахованих засобів, але й із прийомів, способів, направлених на виконання тих самих задач.

Усунення проблем в застосуванні права — це питання, яке вже тривалий час вирішується вченими. Проте розвиток суспільства не стоїть на місці, а разом із тим і проблеми виникають нові, які потребують вдосконалення механізму боротьби із ними.

Свої погляди, бачення та концепції на вказану проблематику висвітлили такі вчені, як І. В. Андронов, Н. Н. Вопленко, Р. О. Гаврік, Т. Н. Губарь, Т. А. Жилін, І. М. Зайцев, Н. В. Карташова, Е. В. Леонтьев, К. Р. Мурсалимов, І. П. Петрухин, В. І. Тertiшніков. Кожен із них намагався розібрати ту чи іншу проблему виникнення помилок і застосування чи то матеріального, чи то процесуального права, причому різними суб'єктами правозастосування.

Слід визнати, що не всі спроби виявились ефективними та діючими на практиці, але кожна із думок заслуговує на увагу. Тож варто визнати, що практичних методів боротьби чи попередження вчинення помилок існує велика кількість, але постає питання: чи всі вони є дієвими?

До вирішення цього питання слід підійти системно, так як будь-яка проблема складається не з однієї причини і вирішується не одним методом.

Для того щоб глибоко, повно і всебічно дослідити предмет пізнання, в нашому випадку — помилка у застосуванні права, з'ясувати його сутність, якісні характеристики та ознаки, динаміку розвитку в усіх

масштабності об'єктивної реальності, її закономірних, послідовних та випадкових проявів, здатність ефективно, дієво і швидко реагувати на докорінні зміни у нашому швидкоплинному сьогоденні, ми в рамках теорії держави і права повинні доповнити широку систему методів та способів врегулювання суспільних відносин своїми напрацюваннями та розробити нові шляхи вдосконалення даної діяльності. Ця діяльність держави у сукупності з іншими спеціальними засобами і прийомами пізнання тих або інших правових явищ є складним утворенням, дослідницьким інструментарієм всієї юридичної науки, що знаходить своє відображення на практиці.

Класичні методи та прийоми вирішення вказаної проблеми є досить теоретично розробленими, та не у всіх випадках дієвими та ефективними. Як ми вже визначились, проблеми застосування права криються набагато глибше, аніж у класичному уявленні про процес застосування права. Виходячи із причинності, яку ми розглянули, діяльність держави з приводу профілактики та попередження помилок у застосуванні права варто аналізувати в загальному її прояві та досліджувати як вплив методів на можливості пізнання суб'єктами правозастосування, так і на їхню діяльність загалом.

Діяльність держави в будь-якій сфері регулювання забезпечується механізмом тієї ж держави. Механізм держави покликаний забезпечувати потреби населення, тобто врегульовувати його соціальні вимоги. Державою передбачені можливі варіанти поведінки як правозастосовців, так і осіб, з приводу яких виникає потреба в застосуванні права. В цьому випадку механізм державного управління виступає засобом в регулюванні соціальних, правових, економічних та політичних відносин.

Діяльність держави регламентується як функціонування та діяння її органів, виявлення сили та впливу на врегулювання суспільних відносин, а також направленість на застосування права зокрема [1, с. 311].

Розглянемо механізм держави в контексті забезпечення правильного та безпомилкового застосування права.

Так як механізм держави — цілісна ієрархічна система державних органів, що здійснюють державну владу, а також установ, підприємств, за допомогою яких виконуються завдання і функції самої держави [2, с. 74–87], то слід звернути увагу на діяльність з попередження та профілактики помилковості застосування права саме в розрізі механізму держави.

Політика держави щодо попередження та профілактики помилок у застосуванні права може включати в себе такі пункти: 1) попередження вчинення помилок суб'єктами застосування права на теоретичному рівні; 2) попередження вчинення помилок суб'єктами застосування права на практиці; 3) профілактика виявлених помилок теоретичними методами; 4) профілактика помилкової діяльності відповідних суб'єктів практичними прийомами.

Кожний пункт характеризує діяльність держави в тому чи іншому напрямку та по відношенню до того чи іншого органу, що функціонує в

державі. Мається на увазі те, що теоретичні механізми щодо вдосконалення діяльності суб'єктів правозастосування вивчаються, аналізуються, ведуться розробки та відображаються не лише в наукових колах та серед вищих навчальних закладів, але й в кожному конкретному органі, який відноситься до суб'єктів правозастосування, де існують свої теоретичні рекомендації щодо реалізації їх на практичному рівні. Такі рекомендації виводяться з огляду на вид діяльності самого органу та на особливості його функціонування. Проте теоретичний аспект при цьому знаходить своє відображення та повинен сприяти безпомилковому застосуванню права.

Щодо практичних прийомів і способів попередження та профілактики здійснення помилок у застосуванні права відповідними суб'єктами, то в даному випадку слід звертати увагу на безпосередню діяльність та реалізацію функцій вповноважених на застосування права органів.

За допомогою ознак, які притаманні механізму держави, можна спостерігати й закладені в них основоположні методи та прийоми попередження та профілактики помилок у застосуванні права.

Так, розглядаючи таку ознаку, як ієрархічність системи, побудованої на засадах субординації та координації, то варто зауважити, що ієрархія в побудові органів — це один із методів як попередження, так і профілактики вчинення правозастосовчих помилок. Свідченням цього є попередження вчинення помилки при застосуванні права керівником щодо допущеної помилки підлеглим. Таким чином помилку можна виправити та запобігти її негативному впливові на винесення кінцевого рішення.

Відносно профілактичного характеру ієрархічності в системі органів, то в цьому випадку мають місце заходи контролю та відповідальності щодо вже виявлених помилок, також вищестоящими органами.

Так, вплив держави, її утворень, структурних елементів на вдосконалення правозастосовчої діяльності суб'єктів правовідносин є очевидним і певною мірою безпосереднім.

У сучасних умовах поняття «механізм держави» має самостійне значення у понятійному апараті теорії держави і права. Щоправда, воно використовується переважно у вітчизняній юридичній науці. Проте інші дослідники держави частіше користуються такими категоріями, як державна влада, інститути держави, форма держави, форми правління. Однак саме механізм держави визначає специфіку державного розвитку України та забезпечує сприйняття держави як цілісного явища [3, с. 58—67]. Такого феномена, який повинен забезпечувати вірне застосування права, а тим паче не допускати здійснення помилок у вказаному процесі. Ця категорія пов'язує елементи держави у єдину систему і надає їм динамічного смислу, який зі своїм розвитком сприяє покращенню правозастосування загалом.

Теорія держави і права розробляє також загальні методичні принципи пізнання державно-правової дійсності, які можуть слугувати для нас фундаментальними знаннями. Вони спрямовані на забезпечення досто-

вірності та істинності знання, правильну, об'єктивну, наукову та ідеологічну направленість, внутрішню єдність дослідження державно-правових явищ, тобто життєвих ситуацій із необхідним їхнім врегулюванням. Тобто вивчаються знання, які сприяють кращому розумінню помилок у застосуванні права, а також їхнього усунення. Водночас зазначені принципи базуються на тому, що методика в теорії не зводиться до суми певних методів, способів і прийомів пізнання, а є цілісним, внутрішньо узгодженим механізмом пізнання реальної дійсності.

Методи попередження та профілактики помилок у застосуванні права — це ті загальні шляхи та інструменти, які в першу чергу покликані на попередження причин виникнення правозастосовних помилок.

Передумовою діяльності з усунення правозастосовної помилки є її виявлення, констатація факту неправильного застосування, визначеного вповноваженим суб'єктом, норми права.

Залежно від процесуального становища одні зацікавлені особи мають право встановлювати наявність помилки та усувати її, інші можуть тільки допомагати у їх виявленні та усуненні [4].

Слід зазначити, що, характеризуючи вказані процеси, мається на увазі усунення, попередження та ліквідація не лише вже виявлених помилок, але й причин їх появи та вчинення з конкретною деталізацією щодо кожного.

Процес усунення правозастосовних помилок передбачає:

- усунення вже допущених, наприклад, працівником міліції правозастосовних помилок — скасування помилкового акта застосування права. Важливе значення для своєчасного виявлення та усунення правозастосовних помилок має належна організація контролю за правозастосовною діяльністю міліції;

- усунення чинників правозастосовних помилок працівників міліції, що обумовлюють їх виникнення.

Напрошується питання: завдяки яким методам можна втілити задумане попередження проблеми?

Спираючись на виокремлені та проаналізовані чинники правозастосовних помилок, з метою зведення до мінімуму вірогідності допущення помилки у застосуванні права відповідним суб'єктом, Л. І. Каленіченко пропонує створити ряд інтегрованих до сьогодення інформаційних методів, наприклад, в Інтернеті створити базу пропозицій удосконалення нормативно-правових актів.

Також пропонується більш детально та ретельно підійти до виховання та підбору потенційних співробітників, які виконуватимуть правозастосовну функцію у своїй діяльності шляхом створення профільних та спеціалізованих класів загальноосвітньої школи, відомчих ліцеїв, коледжів, центрів початкової підготовки майбутніх працівників при вищих навчальних закладах системи МВС, Прокуратури та Суду України.

Не погоджуючись з Л. І. Каленіченко, яка пропонує враховувати інститут «бронювання за областями» не під час вступу кандидата на

навчання до вищого навчального закладу системи МВС України чи розподілу студентів, підготовлених для органів прокуратури, а під час розподілення на постійне місце проходження служби, слід такий метод розцінювати як такий, що виступає перешкодою та чинником до помилкового застосування права.

Проте, щодо розробки типової моделі правозастосовувача з урахуванням специфіки професійної його діяльності, то такий підхід із ідентифікації особи до займаної нею посади є досить позитивним і подає надію на те, що такі причини виникнення помилок, як недосвідченість, нестача професійної підготовки та моральнісні показники, не матимуть місця в діяльності держави.

Запропонований шлях розвитку професіоналізму може виявитись методом як попередження здійснення помилок у застосуванні права, так й їхньої профілактики [5].

Можемо запропонувати деякі методичні рекомендації із вивчення та аналізу негативної практики із застосування права відповідними органами. Для цього слід вивчати статистичні дані та будь-які інші інформаційні матеріали правозастосовчих органів, де достовірно викладена інформація про виявлені помилки, й розробляти методику, направлену на недопущення таких помилок в подальшому.

Постає питання: чому запропоновані варіанти вдосконалення не є досить дієвими на практиці?

Державою передбачено, а локальними нормативними актами зафіксовано вимоги до кожного суб'єкта застосування права відповідно до сфери його діяльності та детально характеризуються варіанти можливої їхньої поведінки.

У такому випадку на кожну класифікацію або вид помилок необхідно розробити та вжити практично відповідні методи і прийоми вирішення завдання.

Наприклад, щоб запобігти або попередити помилку, яка носить доленосний характер — вибір міри та призначення покарання під час винесення вироку судом. Так, по завершенні судового слідства прокурору у своїй промові слід висловити думку щодо необхідної міри покарання. На цьому ж етапі, з огляду на кожний конкретний випадок, суд повинен більш прискіпливо розглядати справу і у випадках, коли мають місце злочини проти власності, призначати примусову зайнятість. Тобто особі, яка здійснює злочин з причини безробіття та безгрошів'я, допомогти в примусовому порядку влаштуватись на роботу.

Не менш важливим способом попередження помилок у застосуванні права була б організація процесу передачі досвідченими правозастосовувачами необхідних для безпомилкової роботи знань, умінь, навичок, усіх засобів та способів застосування норм права молодим працівникам. Або ж організувати належним чином та забезпечити якісність наставництва у структурних підрозділах міліції, у районних прокуратурах, де основний особовий склад складають молоді спеціалісти, чи в районних судах.

Така пропозиція вимагає не абияких затрат, як матеріальних, так й технічних, зі сторони держави, але не варто втрачати надію щодо реалізації викладеного.

Якщо ж ми говоримо про усунення причинності виникнення помилок, то до прикладу наведемо таку об'єктивну причину та фактор, як прогалини у законодавстві та праві, де вищевикладене не має особливого значення.

Головним засобом усунення прогалин в законодавстві нашого суспільства є правотворча діяльність компетентних державних органів. Це нормативне усунення прогалин [6]. Законодавчий орган може усунути прогалини в праві і одночасно розширити межі правового регулювання. Ця діяльність потребує багато часу, особливо в останній період. Іноді потрібно, щоб суспільні відносини стали стабільними, чіткими і лише тоді можна видавати нормативний акт [7, с. 131–145]. Разом із тим неможливо відкладати вирішення конкретних справ, оскільки порушуються суб'єктивні права громадян чи організацій, а коли буде прийнято новий нормативний акт невідомо. Тому є другий спосіб усунення прогалин в законодавстві — це застосування аналогії права і закону [8].

Так, попередження правозастосовчих помилок — це процес, направлений на вдосконалення діяльності самих правозастосовців, вдосконалення діяльності з правоутворення та правореалізації, де кожний пункт має свої особливі характеристики. Тобто варто розмежовувати прагнення до досконалого правозастосування. Держава, делегуючи свої повноваження на місця, розробляє певний механізм щодо вдосконалення роботи своїх органів, проте кожний суб'єкт правозастосування, в залежності від специфіки своєї діяльності, створює ті необхідні умови, які б позитивним чином впливали на процес попередження та ліквідації помилок у застосуванні права.

Л і т е р а т у р а

1. Словник української мови. В 11 т. Т. 2. — 1971. — С. 311 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sum.in.ua>.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник : пер. з рос. / О. Ф. Скакун. — 2-ге вид. — Х. : Консум, 2005. — 734 с.
3. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 316 с.
4. Каленіченко Л. І. Поняття та ознаки правозастосовної помилки працівника міліції / Л. І. Каленіченко // Вісник Дніпропетровського університету внутрішніх справ. — 2010. — № 3. — С. 131–138.
5. Соловьев А. Б. Причины следственных ошибок / А. Б. Соловьев // Вопросы укрепления законности и устранения следственных ошибок в уголовном судопроизводстве : сб. науч. тр. / [отв. ред. А. Д. Бойков]. — М. : Изд-во ВНИИ проблем укрепления законности и правопорядка, 1988. — С. 29–36.
6. Лисюткин А. Б. Проблема юридической формализации категории «ошибки» / А. Б. Лисюткин // Вопросы государства и права. — 1998. — № 1. — С. 72–79.

7. Карташов В. Н. Профессиональная юридическая деятельность / В. Н. Карташов. — Ярославль: Изд-во Ярослав. ун-та, 1992. — 235 с.
8. Рабінович П. М. Застосування норм права / П. М. Рабінович // Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. — К.: Юрид. думка, 2007. — С. 648–674.

А н о т а ц і я

Прус Е. У. Попередження правозастосовчих помилок. — Стаття.

Стаття присвячується основним моментам діяльності держави щодо попередження правозастосовчих помилок правоохоронними органами та судом України. Розглядається механізм держави в контексті забезпечення правильного та безпомилкового застосування права.

Ключові слова: механізм держави, політика попередження помилок, профілактика вчинених помилок.

А н н о т а ц и я

Прус Э. У. Предупреждение правоприменительных ошибок. — Статья.

Статья посвящается основным моментам деятельности государства по предупреждению правоприменительных ошибок, допускаемых правоохранительными органами Украины. Рассматривается механизм государства в свете обеспечения правильного и безошибочного применения права.

Ключевые слова: механизм государства, политика предупреждения ошибок, профилактика совершившихся ошибок.

S u m m a r y

Prus E. Prevention enforcement mistakes. — Article.

The article is dedicated to the highlights of state activity on the prevention enforcement mistakes by law enforcement authorities and court of Ukraine. There is the mechanism of the state in the context of ensuring the correct and unmistakable application of the law in the article.

Keywords: mechanism of state, policy to prevent mistakes, prevention of committed mistakes.